

TYPES OF SOCIETIES FROM SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Abstract: From a sociological point of view, societies are named in a specific way different from their historical naming. In this article, it is precisely the sociological discourse of the subject of the development of societies and the contemporary view on them. They are: hunters and gatherers, pastoral societies, horticultural societies, agricultural or agrarian societies, feudal societies, industrial societies, post-industrial societies. The main characteristics of each type of the cited societies are presented later in the article.

Author information:

Sonya Ilieva
Prof. DSc
Department of Social Work
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
✉ sonyailieva@gmail.com
🌐 Bulgaria

Keywords:

pastoral societies, horticultural societies, agricultural or agrarian societies, feudal societies, industrial societies, post-industrial societies.

От социологическа гледна точка обществата се назовават по специфичен начин, по-различен от историческото им назоваване. В тази статия се показва именно социологическият дискурс на темата за развитието на обществата и съвременният поглед върху тях. Те са: ловци и събирачи, пасторални общества, градинарски общества, земеделски или аграрни общества, феодални общества, индустриални общества, постиндустриални общества. Основните характеристики на всеки тип от цитираните общества се представя по-нататък в статията.

1. Ловци и събирачи

Членовете на това общество предимно оцеляват с лов животни, риболов и събиране на плодове и растения. За да оцелеят, ранните човешки общества са били напълно зависими от непосредственото им природно обкръжение. В този смисъл, когато животните напускат района, растенията измират, или реките пресъхват, общество трябваше се премества от една област в друга, където ресурсите са в изобилие. Следователно, обществата на ловци и събирачи обикновено са били малки, но доста мобилни. Те могат да се нарекат *номадски*, движещи се постоянно в търсене на храна и вода.

Първите представители на съвременния човек и ловците – събирачи се появяват в Близкия Изток и Северна Африка преди около 90 000 години. А преди повече от 30 000 години възникването и по-късно разцветът на художествените умения свидетелстват за развитие на символното мислене при тях. Групите ловци от горния палеолит са наследници на дълъг опит и познават до съвършенство възможностите на своята територия и начина на живот на дивеча: тревопасни, живеещи на стада (северни елени) или като самци (елени), хищници, дребни бозайници, птици. Те се приспособяват към сезонните миграции на северните елени, които са важен източник на месна храна. Използват се всички части на това полезно животно: от кожата, които щавят с червена охра, се правят дрехи, платница за палатки или съдове; от рогата - оръдия (шила, копиемети, прътове с отвор); а сухожилията и червата служат за прикрепване на дръжки към сечивата и оръжията; пробитите зъби пък се превращат в накити.

Трудът при лова на животни и събирането на плодове и хранителни растения се разделя поравно между членовете, най вероятно въз основа на пола, което си е било разделение на труда. Мъжете вероятно са ходили на дълги разстояния за да ловуват по-големите животни. Жените са ловували малки животни, събирали са плодове и растения, правели са дрехи, защитавали са и са отглеждали децата, като същевременно са помагали на мъжете да защитават общността от съперничащи групи. Поради естествената си мобилност, тези общества съхраняват твърде малък излишък под формата на стоки.

През мезолита, Европа е населена от ловци и събирачи, чийто предци са проникнали първоначално (или прониквали неколккратно) в Източна Европа - от Средна и Централна Азия. Тези хора (част от тях, вероятно неголеми групи) са преживели последното залежаване в Европа, населявайки по-южните зони (полуостровите), и вероятно това е довело до тяхното разделяне и съответно еволюция (и езикова такава).

Обществата на ловци и събирачи са племенни общества, чиите членове споделят родова памет и общ набор от традиции и ритуали. Те са подчинявали своята индивидуалност в името на по-голямата племенна култура [1].

По-голямата част от тези общества са съществували в праисторическото минало, като днес се знае, че те са около един милион души, но са на ръба на изчезването. Например, такива общества са:

Бушмените от пустинята Калахари в Африка, които използват една от най-старите форми на лов, познати на човека - устойчивост на човешкото тяло. Преди оръжията, чомеците са използвали телата си при лов, преследвайки плячката, докато тя се срина от умора. Калахари ловците обикновено преследват куду – антилопа в продължение на 2 до 5 часа и пробягват над 25 до 35 км при температури от около 40° до 42°, докато животното се срина от умора и те го убият.

Хората Спинифекс или Пила Нгуру са традиционни ловци - събирачи живеещи във Великата пустиня Виктория, разположена в Западна Австралия. Първата информацията за тях се появява през 1910-1930 г., когато мисионери започват нахлуване в земите им. След това, през 1952 г., британците започват тестване на атомна бомба, само на 300 км от тяхното местоположение. Те изпращат един опитен бушмен да предупреди хората Спинифекс за изпитанията, но един човек трудно може да покрие голяма територия и едва ли хората са имали шанс да се спасят всички. Някои от хората са преместени около църковни мисии, но значителна част продължават да ловуват в родните си земи.

Сентинилезите живеят на островите Андаман в Бенгалския залив, поддържат своето самостоятелно съществуване и защитават своята територия. Невероятно, но те успяват да оцелеят през 2004 г. от цунамито в Индийския океан. През 1974 г. снимачен екип се опитва да осъществи приятелски контакт с тях оставяйки подаръци като храни, тенджери и тигани. Тогава един от жителите на острова среля със стрели и улучва режисьора в бедрото. Година по-късно, когато туристи започват да приближава област, където живеят сентинилезите, те са отблъснати отново със стрели. А през 2004 г. в-к “Телеграф” съобщава как двама пияни рибари се отклоняват към острова и са незабавно убити от жителите. Хеликоптерът отишъл да прибере телата е обстрелван яростно със стрели. Според преброяване в Индия, проведено през 2001 г. племето на сентинилезите наброяват 39 души, от които 2 мъже и 18 жени. По неофициална статистика обаче те са някъде между 40-500.

Пираха са Амазонски ловци – събирачи, които живеят главно на брега на река Маиси в Бразилия. Според данни от различни международни организации, Бразилска Амазония е дом на повече нецивилизовани племена, отколкото навсякъде другаде от света. Антропологът – лингвист Даниел Еверет - един от водещите експерти по амазонски езици, е един от малцината, които са имали възможност да живеят в село на Пираха и е силно впечатлен от тяхната изобретателност. Той разказва, че те знаят всичко за ползата и местоположението на всички

важни за тях растения, разбират поведението на животните и знаят как да ги хванат или в случай на опасност да избегнат. Те могат да ходят в джунглата голи, без никакви инструменти или оръжия и след три дни по-късно да се върнат с кошници плодове, ядки и дребен дивеч. Имат минимални контакти с външния свят и понякога правят бартер с външни търговци, но в по-голямата си част се противопоставят най-външни влияния, като запазват начина си на живот на ловци и събирачи. Те не съхраняват храна и по-скоро само я консумират. Интересно е също това, че те следват сегментиран модел сън, като дремят от 15 минути максимум до 2 часа през деня и нощта и рядко спят през цялата нощ.

2. Пасторални общества

Пасторалните общества са се появили за първи път преди 12 000 години, като са отглеждали пасищни животни за храна и за транспорт. Наричани са още *Апостолически общества*, които все още съществуват и днес, главно в пустинни земи на Северна Африка.

Те реализират вид икономика, която се основава на отглеждане на домашни животни. Наименованието на тези общества идва от латински език: *pastoralis - пасмур*.

Пасторализмът в различни варианти се реализира като начин на съществуване на общества по целия свят. Характеристиките му, практиката на отглеждането на добитък, социалната организация на тези общества, както и други аспекти на скотовъдството варират от на различните места, според различията на социални групи, ангажирани в процеса на отглеждане на домашни животни. Много от традиционните начини на скотовъдните практики са адаптирани към променящите се условия на съвременния свят. По-специално, това се отнася до ранчо в САЩ и в скотовъдните стопанства на Австралия.

Опитомяването на животни дава възможност за по-лесно управление предоставянето на храни, отколкото ловът и събирането на плодове и растения. Следователно, пасторалните общества са в състояние да произвеждат излишък от стоки, което прави възможно съхранението на хранителни продукти за бъдеща употреба. С необходимостта от складове за съхранение на хранителни продукти идва и желанието да се развият населени места, което от своя страна позволява на обществото да остане на едно място за по-дълги периоди от време. А със стабилното местоживееие идва и търговията с излишните стоки между съседните пастирски общности.

Апостолически общества позволяват на някои от неговите членове да развият и други дейности, като по този начин се появяват търговци, лечители, духовни водачи, занаятчии и хора с други професии [1].

3. Градинарски общества

Градинарство пръв път се практикува в Близкия Изток около 9500 години, а тази технология се разпространява далеч на изток и по крайбрежието на Атлантическия океан преди около 5 000 години. Приблизително по това време се появяват градинарски общества в Азия и Европа, Северен Китай, Мексико, Перу и тропическите низини на Източна Азия, Африка и Южна Америка. В Мала Азия, Палестина и около река Тигър, археолозите са открили останки от древни селища датиращи от около 8000 г. пр.н.е., в която градинарството изглежда е било основното средство за препитание.

Преди да приключи ерата на ловците и събирачите, около 10 000 години преди съвременността човешките общества натрупват значителна информация за растенията и животните. Хората са запознати с поведението на някои животните и могат да идентифицират различни видове ядливи, запознати са с техните процеси на възпроизводство и растеж. Преминването от лов животни към събирането на растения за култивиране е важна стъпка към тяхното одомашняване.

За разлика от пасторалните общества, които разчитат на опитомени животни, градинарски общества отглеждат плодове, зеленчуци и други хранителни растения. Тези общества първи път се появяват в различни части на планетата, почти по същото време като пасторските общества. Подобно на ловците и събирачите, градинарските общества е било необходимо да са мобилни. Изчерпването на ресурсите на земята или оскъдният приток на вода, например, принуждава хората да напускат неплодородните райони на земята. Градинарските общества понякога са произвеждали излишък, което им позволява да го съхраняват, а също така обуславя развитието на други професии, които не са свързани с прякото оцеляване на обществото.

Преминаването към градинарството означава повече храна и по-постоянни селища и често повече свободно време за мъжете. *Увеличението на свободно време за мъжете често води до водене на войни* и поява на култа към войните.

Градинарските общества се отличават от обществата на ловците и събирачите по това, че започват да отглеждат домашни растения, като основна база за своята издръжка. Те се разграничават от аграрните общества по това, че не използват обработващи приспособления като плугове, рала и животинска тяга от пасторалните общества по това, че не отглеждат домашни животни като база за своето съществуване. Разположени са в райони с условия, подходящи за надеждно отглеждане на растителни култури. От всички промени в човешкия живот, които са резултат от градинарски революция, най-основната е *създаването на стабилен икономически излишък*. Друга важна тяхна характеристика е, че градинарски общества са склонни да бъдат брачни

Градинарските общества имат земеделските системи, които са сравнително по-непродуктивни спрямо вложена единица човешки труд спрямо аграрните общества, но пък са по-продуктивни спрямо ловците и събирачите. Те са имали значителна са гъстота на населението в обитаемите от тях населени места.

Една важна особеност на градинарски общества е, че при тях са налице някои редки практики като канибализъм, „лов на глави“ и човешки жертвоприношения, които са открити от изследователи. Канибализмът обикновено включва изяждане на починали роднини, което се приема като акт на благочестие. Изяждането кожата на нечий враг се е приемал пък като акт на ритуално отмъщение. Успешният лов на глави пък, се приемал като доказателство за смелостта и уменията на война [1].

В по-напредналите градинарски общества, политическите и икономическите институции стават добре развити, както *овладяването на търговията*, свързва различни населени места помежду им. В съвременността също съществуват градинарски общества, като най-типични примери в това отношение са:

Градинарското общество Яномама, населяващо части от Южна Америка, Южна Венецуела, Северна Бразилия. Разположено е в около 125 различни селища с население то 40 да 250 жители за които градинарството е форма на съществуване. Естествената им среда е тропическа гора. Яномама развиват свои технологии за живота като: сурови глинени съдове, лъкове и стрели, агути ножове (направени от зъбите на агути – вид гризач). В последно време разполагат и с по-съвременни средства за градинарство, донесени главно от мисионери. Всяко семейство само почиства в джунглата местото, което ще обработва и само се грижи за отглеждането на културите. Понастоящем най-много се отглеждат хлебни растения, подобни на банани. Събира се маниока, която се отглежда, смела се на брашно и се рече хляб от нея. Други култури, които се отглеждат са таро, сладки картофи и палма, която произвежда голямо количество плодове. Отглежда се също и царевича, но тя не влиза в продуктите за ежедневна употреба. Тютюнът е друга култивирана култура, която дъвчат всички – мъже, жени, деца и възрастни. Отглежда се памук, който служи за изработване на хамаци. Тъй като Яномама нямат никакви домашни животни, те разчитат изключително на риболов и събирането на малки животни и насекоми, които са източник за тях на животински протеини. Най-често ловуват с

копия и стрели няколко вида маймуни, броненосци, малък алигатор, дребни гризачи, както и няколко по-малки видове птици. Всички дивеч са заснети със стрелки. Събират се също така за ядене няколко вида насекоми, някои видове гъсеници и големи паяци. Дивият мед при тях се смята за деликатес и се събира в големи количества.

За *Меланезийски градинарски общества* е много характерна повишената икономическа производителност на градинарски продукти като при тях има силно движение на стоки към съседните общности и групи. Те са преди всдичко т.нар. *интензивни градинари*, които наторяват обработваемата земя и понякога я използват непрекъснато, за разлика от т.нар. *прости градинари*, които я оставят 5 – 10 години, а понякога и повече на угар, преди да се използва отново. Обработваемата земя в Меланезия е много богата и покрита с гъста тропическа растителност.

Градинарските общества на остров Таити са разположени на около 35 мили. Основният градинарски инструмент е прост дървен стик за копаене. Основните опитомени растения в Таити са донесени от Индонезия и включват кокосови палми, хлебни дървета, таро, ямс, сладки картофи, банани и захарна тръстика. Най-важната храна е хлебното дърво, плод, който е в изобилие и е с изключителна питателност. Друго такова растение е кокосовата палма, чието кокосово мляко се използва за пиене. Палмовите листа се използват за слама и правене на влакна за рогозки и кошници. Таитяните от двата пола са отлични плувци. Жените се гмуркат за раци и други ракообразни и дори ловят октоподи. Мъжете и момчетата се гмуркат в големи дълбочини за перлени стриди, чиято плът се използва за храна, а черупката за различни сечива и накити.

4. Земеделски (Аграрни) общества

Формират се по време на неолита, но своят разцвет получават 3000 г. пр. н.е. главно в Египет и страните от Близкия Изток. За разлика от ловците събирачи обществото хора в аграрните общества имат изкуствени средства за увеличаване на добива от полезни храни на заетата от тях територия и по тази причина гъстотата на населението в тези общества е значително увеличена, което води до усложняване на социалната и политическата им организация.

Основните характеристики на аграрното общество са: относително слаба социална диференциация, но доста висока в сравнение с обществата на ловците и събирачите; преобладаване на селското население; основният вид производство - селско стопанство; начало на развитие на добивната промишленост; начало развитието на занаятчийството. Продукти на аграрните общества са египетските пирамиди, пътищата и водопроводите на Древен Рим, разклонените напоителни системи в Близкия изток и Китай, и др.

Аграрните средновековни европейски държави дават възможност за печелене на лично, обществено и държавно богатство. Промени в аграрните практики се отбелязват през XVIII век, по време на така наречената Британска Аграрна революция, която впоследствие се разпростира в останалата част на Европа и Съединените американски щати, където Томас Джеферсън насърчава аграризма като начин за формиране на американската нация. *Аграрните общества се превръщат в индустриални, в резултат на индустриалната революция.*

Този тип общества в самото си зараждане започват да култивират култури - зърнени като пшеница, ориз, царевича и ечемик на голяма площ. Това явление се отбелязва от социолозите като *Земеделска революция*, като те се позовават на технологичните промени, настъпили преди 8500 и довели до отглеждане на земеделски култури и отглеждане на селскостопански животни. Увеличаването на произведени храни от обществата води до възпроизводство на по-голямо население, отколкото в по-ранните общности. Това води до обособяване на градовете, които стават центрове на търговията, появяват се техни владетели, педагози, занаятчии, търговци и религиозни водачи, които не трябва да се притесняват като ловците и събирачите за намирането на храна.

В тези общества се появяват по-изразени степени на *социалната стратификация*. Например, жените имали по-висок социален статус, защото споделят вече труда наравно с мъжете, но са подчинени на мъжете. Селата и градовете разширяват дейността си в съседните области, където по тази причина настъпват конфликти с други общности. Земеделските производители започват да предвиждат храна в замяна на защита срещу нашествието на враговете. Появява се *система от владетели с висок социален статус*. Тази благородническа общност започва да организира воини с цел предпазване на хората от нашествие. По този начин благородниците започва и да извличат стоки от "по-малките" хора на обществото.

В най-ранните земеделски общества религията е изключително мощна сила и е идеология, която мотивира земеделските производители да произвеждат повече, отколкото е необходимо. Така се появяват и разпространяват *три религии*: Будизъм, Християнство и Ислям, като всяка от тях се обявява за универсална вяра. Появяват се бюрокрацията и официалната правна система. Парите липсват в първите прости аграрните общества, въпреки че съществуват стандартизирани „валути“, като ечемика например. Най-важният технологичен напредък в тези общества е *откриването на техниката на топене на желязо*, като реди това, бронзът е най-важният метал.

Обобщено може да се каже, че първоначалният ефект на преминаването от градинарството към селското стопанство е увеличаването на производството на храни. Обществата, които употребяват вече плуга са в състояние да произвеждат повече храна на определена територия от тези, които са разчитали на мотиката и копаещи пръчки. Най-важният резултат от по-големия икономически излишък е по-нататъшното развитие на държавата, на властта и на управляващата класа, която осъществява контрол над обществото [1].

Днес списъкът на конкретни аграрни държави, където доброто земеделие е основата на тяхната икономика включва:

Непал - Държава в Южна Азия, граничеща на север с Китайската народна република, а на юг, изток и запад с Индия. Тя няма излаз на море. Една от най-бедните и слабо развити държави в света. Близко половината от населението на страната живее под прага на бедността. Селското стопанство дава препитание на 80% от населението и дава около 40% от БВП. В него работи 81% от работната сила на страната. Селскостопанската продукция включва производството на ориз, царевица, пшеница, захарна тръстика, кореноплодни растения, мляко и месо от индийски бивол.

Папуа Нова Гвинея - Страната е разположена в югозападната част на Тихия океан и заема източната част на остров Нова Гвинея и близките острови. Тя е слабо развита, предимно аграрна страна. В селското стопанство са заети 72% от трудоспособното население. Плодородните земи са само 5% от общата територия. Главни земеделски култури са кокосова палма, кафе, какао, чай, ориз и др.

Индия - Държава в Южна Азия, разположена на полуостров Индустан с парламентарна демокрация в рамките на федерална република. Икономиката ѝ е 11-тата най-голяма по отношение на номинален БВП, забележима в световен мащаб технологична сила със собствена космическа програма, разполага с ядрено оръжие и третата по големина армия в света, но все още се отличава с много високи нива на неграмотност и корупция, а голяма част от населението ѝ страда от недохранване и болести. Индийската икономика е изключително разнообразна, включваща традиционно селско стопанство, съчетани с модерно земеделие, ръчни изделия, широка гама модерни промишлени дейности и обширен сектор на услугите, който спомага най-много за бързото икономическо развитие на Индия. Селското стопанство е в основата на индийската икономика. В него е заето около 61% от трудоспособното население. В страната има милиони дребни стопанства, както и десетки хиляди огромни плантации, в които се отглеждат култури за износ. Страната е един от водещите производители на чай, захарна

тръстика, царевица, бобови култури, пшеница, фъстъци, тютюн (на 3-то място в света). Индия е световен лидер в производството на подправки — джинджифил, индийско орехче и др. Животновъдството е също силно развито. Едрият рогат добитък се отглежда предимно за мляко. Тъй като кравата е свещено животно в индуската религия, от нея се използва само млякото.

Бутан - Планинска страна в Южна Азия, намира се между Китай и Индия. Формата, площта и планинското разположение на страната могат да се сравнят с Швейцария, затова понякога Бутан е наричана Азиатската Швейцария и една от най-непокоътните екосистеми в света. Вместо с БВП (брутен вътрешен продукт), бутанците измерват развитието си с индекс на брутно национално щастие. Така те се класират на осмо място сред 20-те най-щастливи страни, като изпреварват САЩ, Люксембург, Япония и др. Селското стопанство заема 45% от икономиката. **Страната е гъсто залесена и се обработват само 3 на сто от земята** Основни култури са ориз, чай, царевица. Отглеждат се предимно едър рогат добитък и овце. През януари 2013 г. бутанците обявяват, че забраняват използването на вредни торове и химикали в земеделието на цялата държава Бутан и така целят да се превърнат в първата 100% био - земеделска държава в света. *Така страната започва да се развива като зелена икономика в светлината на огромното напрежение, което се упражнява от човека върху планетата.* Единствен конкурент на Бутан в борбата за титлата "първа стопроцентова биодържава" е малкият остров Ниуе, автономна територия в южната част на Тихия океан с 1300 жители. Там очакват да постигнат целта си към 2015-2020 г. **С високите си цени пазарът за биологични храни е привлекателен за малките държави** е постижима цел за много малки страни, които не са конкурентоспособни в количествен план, но искат да осигурят конкурентно качество. Бутан изнася редки гъби за Япония, снабдява със зеленчуци луксозни хотели в Тайланд, доставя ябълки в Индия и червен ориз в САЩ. Въздържайки се от използване на изкуствени торове и фитосанитарни продукти, страната се стреми също да намали разходите за внос - сериозен проблем за държава с ограничени резерви от чужда валута. Политиката, насочена към изцяло биологично земеделие, "ще осигури на страната реноме като производител на висококачествени органични храни, което в дългосрочен план ще й даде предимство на пазара и възможността да поддържа високи цени.

А като примери за страни с развита аграрна политика могат да послужат: *Русия, Китай, Бразилия, Франция, Германия.* При посочените страни земеделието не е основа на държавната политика, но е съставна част от благополучието на обществата.

5. Феодални общества

От IX век до XV век, феодалните общества са *основани на собственост върху земя и взаимоотношения, свързани със собствеността на земята и изпълнението на военна служба.* Феодализмът е система от двустранни юридически и военни задължения между военната аристокрация в Европа през Средновековието, концентрирани около концепцията за васали, сюзерени и феоди. Това е общество, при което *земевладелците разполагат с труда на селяните, който в някои отношения се доближава до робския.* За разлика от днешните фермери, васалите при феодализма са били длъжни да култивират земята на господаря си. В замяна на военна защита, господарите експлоатирали селяните в осигуряването на храна, култури, занаяти, почит и др. *Кастовата система на феодализма е често мултипоколенческа - семействата на селяните обработват земите на господаря за поколения наред.*

При феодалните общества собствениците на земя (феодалите) са подредени по стълбица: низшестоящият (васал) получава за службата си поземлен имот (лен, феод) и крепостни селяни от висшестоящия (сеньор, сюзерен). Начело на феодалната стълбица стои монархът, който, поне в началото на развитието на феодалния строй, има абсолютна власт (подобно на Римските императори) и само отдава имотите на васали за временно ползване. Селяните са закрепостени към земите на феодалите на всички нива и са длъжни да плащат за правото си да живеят на тях,

както и да ги обработват с безплатен труд в полза на феодала, а не на последно място да плащат и данъци.

Феодалните общества се зараждат в Западна Европа още през V век при късната Римска империя. Характерни за него са високата степен на политическа децентрализация, дуализмът на светската и духовната власт, специфичната роля на европейския град като център на занаятите и търговията, ранното развитие на хоризонтални обществени структури, публичното частно право. Феодализмът господства в Европа през цялото Средновековие, до буржоазните революции. Между XIV век и XVI век, феодализма започва да се заменя от нова икономическа система – капитализъм, който се характеризира с открита конкуренция в условията на свободен пазар, в която средствата за производство са частна собственост [23].

Интересно е да се отбележи, че са налице и *съвременни следи от феодализъм*:

Шотландия - Системата на земеползването в Шотландия до съвсем скоро е била предимно феодална по природа. Това означава, че земята е под контролът на Короната. Исторически Короната прави дарение на земя в замяна на военни или други услуги, както и надарените от нея от своя страна правят дарения за други услуги и т.н. Лицата, които предоставят безвъзмездни средства запазват правния интерес към земята. В йерархичната структура на землеотдаването обаче само един от собствениците е васал и се счита за собственик на имота. С Акт 2000 се премахва феодалната система на земеползване в Шотландия и се заменят със система за окончателна собственост върху земя. Законът влиза в пълно действие считано от 28 ноември 2004 г.

Англия - В Лекстън, Нотингхемшир, продължават да се задържат известни остатъци от феодалната систем. Земята все още е стопанисвана с помощта на специфична за феиодализма система, типична за областта.

Сарк - Малък остров сред Англо-нормандските острови е последната феодална държава в Европа, до 9-ти април 2008 г. Островът е владение на голям близкия остров Гърнзи и се ръководи независимо от сеньор, който е васал на собственика на земята - кралицата на Обединеното кралство. Едва на посочената дата е избрано първото демократично правителство.

6. Индустириални общества

Те бележат прехода от предимно аграрна икономика към индустриално производство, в резултат на което аграрното общество става индустриално. Този процес обхваща втората половина на XVIII век и началото на XIX век, когато се отбелязва *стремителен ръст на производителните сили, основан на машинна индустрия и утвърждаването на капитализма като господстваща икономическа система* в световен план. Увеличава се производителността, а транспортните средства подобрили, за да се улесни прехвърлянето на продукти от едно място към друго. Голямото богатство на капиталистите се постига чрез високо технолгизирани фабрики за своето време и "масите" намерили работа работа в тези фабрики.

В резултат на промишлената революция се отбелязва и промяна на цялата структура на обществото, свързана повишаване на производителността на труда, ускорена урбанизация, начало на икономически ръст, повишаване жизнения статус на населението. Тези явления се разпростират от Великобритания към Западна Европа и Северна Америка, като в крайна сметка засягат целия свят. Въздействието на Индустириалната революция е съпоставимо с въздействието на Неолитната революция, при която човечеството създава земеделието и изоставя номадския начин на живот.

Индустриализацията води до промени в почти всеки аспект на обществото. Повишава се ролята на семейството за осигуряване на професионално обучение и образование на децата. Държавното образование чрез училищата и вслушването в средствата за масова информация стават норма. Животът на хората се е увеличава в години и здравето им се подобрява. Политическите институции променят моделите на управление. Културно многообразие и социалната мобилност нарастват. Големи градове се очертават като места за хората, търсещи

работа в заводите. Социалната власт се премества в ръцете на бизнес елита и държавните служители, което води до борби между индустриалци и работници. Непрекъснато продължават бързите промени в промишлени технологии продължи, по-специално в производството на големи машини и на транспортни средства. Индустриалната революция също влияе върху развитието на бюрократичните форми на организация, писмените им правила, длъжностните характеристики, йерархични методи на управление.

Нововъведенията, които определят облика на Индустриалните общества са направени в три направления: 1.замяна на човешката енергия с машините; 2.замяна на животинската енергия с двигатели преобразуващи топлината в тяга; 3.нарастваща употреба на минарели (въглища) вместо дърва. В резултат на това се постига увеличаване на производителността. Измежду всички нововъведения най-важните са летящата совалка (изобретена през 1733 г.) и предачната машина „Джени” (изобретана през 1765 г.), която имала 24 пъти по-голяма производителност на труда от тази на ръчните предачи. А примери за други изобретения са:

- Първата парна машина изобретена от ДЖЕЙМС УАТ през 1769 г.;
- Първия тъкачен стан изобретен от ЕДМЪНД КАРТРАЙТ през 1786 г.;
- Първата машина за чистене на памук изобретена от ИЛАЙ УИТНИ през 1793 г.;
- Първият кораб задвижен с пара изобретен от РОБЪРТ ФИЛТЪН през 1807 г.;
- Първият локомотив изобретен от ДЖОРДЖ СТИВЪНСЪН през 1814 г.;
- Първият електромотор изобретен от БОРИС ЯКОБИ през 1834 г.;
- Телеграфът изобретен от САМЮЕЛ МОРЗ през 1844 г.;
- Динамитът изобретен от АЛФРЕД НОБЕЛ през 1867 г. и др.

Само за периода 1770 – 1800 г., т.е. за краткия период от 30 години, в Англия са издадени 2 600 патента за открития. СУЕЦКИЯ КАНАЛ, прокаран под ръководството на френския инженер ГЮСТАВ АЙФЕЛ е символ на Индустриалното общество и Индустриалната революция.

Извършват се промени и в организацията на международната търговия. Важна роля в това отношение играят големите стокови борси в Ню Йорк, Лондон, Чикаго, Амстердам, Хамбург и др. На тях все по-често се извършва покупко-продажба на големи партии от стоки. Налага се и практиката за организиране на международни промишлени изложения, на които се излагат и рекламират най-новите постижения на техниката. Между тях особено известни са изложенията в Лондон, Париж, Виена, Филадельфия и др.

Ускорява се паричното обръщение, като едновременно започват обръщение различни национални златни, сребърни и медно-бронзови монети - австрийски талери, сечени по време на императрица Мария Терезия, златните италиански флорини, сребърните долари на САЩ и др. Курсовете между различните циркулиращи национални златни и сребърни монети се определят според съдържащия се в тях благороден метал, реалното им тегло и съотношението в цената между среброто и златото.

Поставя началото и на трудовото законодателство:

- През 1802 г. в Англия е приет първият закон за ограничаване продължителността на работния ден до 12 часа за чиракуващите работници в памукотекстилното производство, който по-късно е въведен за всички работници;
- Със закон от 1833 г. работната седмица се ограничава на 48 часа и се създава като държавен орган фабрична инспекция, която контролира неговото спазване.
- През 1813 г. във Франция и в Германия през 1839 г. се забранява използването на труда на деца в мините и във фабриките;на възраст под 10 години.
- В Белгия през 1851 г. е създадена пенсионна каса, а през 1865 г. всеобща спестовна каса. През 70-те години са създадени обществените осигуровки в Англия.

- Във Франция през 1898 г. е приет закон, задължаващ собствениците да плащат компенсации при трудови злополуки; през 1905 г. е положено началото на създаване на фондове за здравно осигуряване, а през 1889 г. за осигуряване срещу инвалидност и за пенсиониране по старост.
- Правото на работниците на стачки е признато със закон в Англия едва през 1875 г., а във Франция през 1884 г.

Получените социални придобивки от работниците са резултат от упоритите и продължителни борби за защита на икономическите им интереси. Принос за тяхното извоюване имат и възникналите синдикални организации в Западна Европа. Най-рано те се появяват в Англия, а след това във Франция и Германия.

Зародилата се по времето на Индустриалната революция социална политика става основа, върху която по-късно се изграждат другите нейни елементи. Линията за индустриализация на стопанството неизбежно се съпътства с потребността от непрекъснато подобряване условията на труд и живот на хората [2].

7. Постиндустриални общества

Постиндустриалното общество започва да се формира от втората половина на XX век и се обозначава главно като Общество на знанието. Разбирането за него се отразява в теоретичните подходи на ДАНИЕЛ БЕЛ, РАЙМОН АРОН, АЛВИН ТОФЛЪР, ЗБИГНЕВ БЖЕЖИНСКИ и др. В обобщен вид те представят *основните отличителни черти на това общество*: много висока производителност на труда; високо качество на живот; икономиката като доминиращата сектор; иновативен високотехнологичен и рисков капитал, и бизнес; висока цена и висока производителност на националния човешки капитал; генериране на огромен брой иновации, което води до конкуренция между самите тях и т.н.

Няма единно мнение относно причините за възникване на постиндустриалните общества, но най-общо те посочват следните причини: подобряването на технология, механизация и автоматизация на производството намалява броят на хората, пряко заети в материалното производство; съвременната икономика достига високо качество, когато по-голямата част от работниците имат относително високо ниво на образование; интелектуалният растеж и подобряване на креативността заемат важно място в скалата на ценностите на обществото; основните материални нужди на хората са удовлетворени, занимават се с интелектуален труд, увеличава се търсенето на услуги; основните "средства за производство" стават квалифицирани работници, което променя структурата на обществото и собствеността върху материалните средства за производство губи своята значимост; и т.н.

Най-важната особеност на постиндустриалното общество е засилване на ролята и значението на човешкия фактор. Променя се структурата на човешките ресурси: намалява се дялът на физическия труд и нараства дялът на висококвалифицирания и творчески труд. Увеличават се разходите по подготовката на работната сила - образование, квалификация и преквалификация на работниците.

Според различни социологически източници в момента в *икономиката на знанието* в САЩ работят около 70% от работната сила, което дава възможността редица изследователи да характеризират *постиндустриалното общество като общество на професионалисти*, където силата принадлежи на *меритокрацията* - интелектуалния елит. За да се обозначи тази нова интелектуална класа АЛВИН ТОФЛЪР въвежда термина *когнитариат*.

Но развитието на постиндустриалното общество в най-развитите страни в света води до факта, че дялът на производството на БВП в тях понастоящем е по-нисък, отколкото в редица развиващи се страни. Например, спрямо 2007 г.: БВП на САЩ е 13.4%; БВП на Франция е 12 %; БВП в Обединеното кралство - 12.4%. В същото време: БВП на Китай - 32,9%; БВП в Тайланд - 35.6%; БВП в Индонезия - 27.8% .

Ако индустриалните общества от началото на XIX век и до 80-те години на XX век, БВП на глава от населението нараства все повече и повече, то в постиндустриалните общества развитието на икономиката се забавя, която е следствие от глобализацията на икономиката и растежа на образованието в развиващите се страни. Това е свързано и с демографските и социално-културните процеси, в резултат на което 90-те години на XX век, повечето страни от Третия свят, отбеляза известен растеж на грамотността, стимулиране на алтернативите горива и спад в прираста на населението. В резултат на тези процеси през последните години в повечето развиващи се страни, има растеж на БВП на глава от населението, който е много по-висок, отколкото в повечето развити страни. Но с оглед на изключително ниска стартова позиция на нововъзникващите икономики, разликата в равнището на потребление в Постиндустриалните общества, трудно могат да бъдат преодоляни в обозримо бъдеще.

С появата на компютъра и микрочиповете, светът е свидетел на *технологична революция*, свързана със създаването на постиндустриалното общество, основано на информация, знания и продажбата на услуги. Това означава, че вместо да се задвижва от фабрики за производство на стоки, обществото се моделира от човешкия ум, подпомаган от компютърните технологии. Въпреки че заводите винаги ще съществуват, ключът към богатството и властта очевидно вече се състои в способността да се генерира, съхранява, манипулира и продава информация.

Примери за постиндустриални общества са САЩ, Канада, Германия, Япония и др. [3].

В **заключение** трябва да се подчертае, че еволюцията на обществата повтаря еволюцията в природния свят – както при животинските видове се върви от по-простото към по-сложното, така и обществата непрекъснато се усложняват – линията на развитие е от по-простите общества към по-сложните. Тази тенденция неминуемо ще се запази и за в бъдеще, независимо от това, че в по-напреднали общества могат да се забележат останки от по-простите общества.

References:

1. **Parsans, T.**, *Evoluytsiyata na obshtestvata*, Sofia, 2005
2. **Scott, J.**, *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*. Sage Publications, 2000
3. **McGee, M.**, *Economic - In terms of The Good, The Bad and The Economist*. S.I., IBID Press, 2005